

הרב יצחק רצקר *

ראש בית המדרש 'בתורתו יהגה'

ירושלים

אִישׁ כָּל הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו – ליישוב פשוטו ומדרשו של מקרא

במאמר זה אבקש לעסוק בפירוש של פסוק, או קבוצת פסוקים, ולנסות להבינם לפי פשוטם ולפי מדרשם. לעת עתה לא עלה בידי לתת פירוש יפה וטוב לפשוטו של מקרא, אבל לענ"ד, בניסיון המסוים המוצע כאן יש פתח לדרך חדשה בפירוש פשוטו של מקרא, וכן דרך חדשה בהבנת דרשתו של מקרא, ואופן היחס ביניהם; ושאותה דרך יכולה לשמש אותנו במציאת תוכן ומשמעות קיומיים ועכשוויים לדברי התורה.

לֹא תַעֲשֶׂוּן כָּכֵל אֲשֶׁר אֲנַחֲנוּ עֹשִׂים פֶּה הַיּוֹם אִישׁ כָּל הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו: כִּי לֹא בְּאֵתָם עַד עֵתָה אֶל הַמְּנוּחָה וְאֶל הַנְּחִלָּה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵיךָ נָתַן לָךְ: וְעַבְרָתָם אֶת הַיָּרְדֵּן וַיִּשְׁבְּתָם בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵיכֶם מִנְחִיל אֶתְכֶם וְהָנִיחַ לָכֶם מִכָּל אִיְבֵיכֶם מִסָּבִיב וַיִּשְׁבְּתָם בְּטַח: וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשִׁכְּוֹ שָׁמוֹ שֵׁם שְׁמָה תִּבְיָאוּ אֶת כָּל אֲשֶׁר אֲנֹכִי מַצְוֶה אֶתְכֶם עוֹלְתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם מַעֲשֵׂרְתֵיכֶם וְתִרְמַת יֶדְכֶם וְכָל מִכְּבַח נְדָרֵיכֶם אֲשֶׁר תִּדְרוּ לַה': (דברים יב, ח-יא)

הקריאה הראשונית בפסוק וקשייה

"לא תעשו ככל אשר אנחנו עושים פה היום איש כל הישר בעיניו": לפני שנפנה לעיקר המאמר, לעיסוק בפירוש הפסוק לפי הדרכים המקובלות, ננסה לרגע קצר להתבונן בעצמינו במילים 'איש כל הישר בעיניו'. יש למילים האלו תוכן רב עוצמה: איש כל הישר בעיניו. הם מבטאות את שאיפתו הכמוסה של האדם לחירות ואוטונומיות, להשתמש ב'סרגל' הפנימי שלו המודד את ה'ישר' של דברים. הם גם מבטאות את הבעייתיות שבדבר - סרגל של אדם אחד אינו דומה לחבירו, וכך נוצר כאוס וחוסר שליטה; "בְּיָמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה:"¹. מעניין מאד לבדוק את התייחסותו של המקרא לתופעה זו, אלא שתם הרגע הקצר של ההתבוננות הזאת וכעת נפנה לעיין בפסוקים לפי הדרך המקובלת.

* תגובות: itzchak@shpitzim.co.il

¹ שופטים יז, ו; כא, כה. להלן נדון בקשר העמוק שמתבטא דרך השימוש הלשוני הזהה.

על מה איפוא מדובר ב'איש כל הישר בעיניו'? מתוך הניגוד המתואר בהמשך – "וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשֹׁכֵן שְׁמוֹ שָׁם שָׁמָּה תִּבְיֹאוּ..." – נראה שהמדובר כאן על הקרבת הקרבנות שאינה 'במקום אשר יבחר ה'; האם זה מספיק בשביל ביטוי כוללני כל כך?

איסור דומה מופיע גם בהמשך הפרשה:

הַשְּׁמֹר לָךְ פֶּן תַּעֲלֶה עִלְתֶּיךָ בְּכָל מְקוֹם אֲשֶׁר תִּרְאֶה: כִּי אִם בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' בְּאַחַד שְׁבֻטֶיךָ שָׁם תַּעֲלֶה עִלְתֶּיךָ וְשָׁם תַּעֲשֶׂה כָּל אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוְךָ: (דברים יב, יג-יד)

מדוע התורה חוזרת על עצמה? אולי משום שבפסוקנו אין הדבר מפורש? מהו אם כן הטעם לכתוב בתחילה ברמז, ואחר כך בפירוש?

אבל הקושי הגדול בפסוק הוא כמובן הסתירה לנאמר בפרשת אחרי מות:

אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן הַגֵּר אֲשֶׁר יָגוּר בְּתוֹכְכֶם אֲשֶׁר יַעֲלֶה עִלָּה אוֹ זָבַח וְאֵל פָּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא יִבְיָאֲנוּ לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ לֵה' וְנִקְרַת הָאִישׁ הַהוּא מְעַמְיוֹ: (ויקרא יז, ח)

הרי שכבר בזמן המדבר לא היו מקריבים ככל הישר בעיניהם, אלא דווקא במשכן; ומדוע הפסוק כאן מתאר ש'פה היום', כלומר בזמן המדבר, בני ישראל נוהגים 'איש כל הישר בעיניו'?

פירוש רש"י, ומקורו בספרי

נעיין בפירוש רש"י על הפסוק:

לֹא תַעֲשׂוּן כְּכָל אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ עוֹשִׂים וְגו' – מוסב למעלה, על 'כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן'² וְגו'. כשתעברו את הירדן מיד מותרים אתם להקריב בבמה, כל ארבע עשרה שנה של כבוש וחלוק, ובבמה לא תקריבו כל מה שאתם מקריבים פה היום במשכן, שהוא עמכם ונמשח והוא כשר להקריב בו חטאות ואשמות נדרים ונדבות, אבל בבמה אין קרב אלא הנידר והנידב. וזהו איש כל הישר בעיניו, נדרים ונדבות שאתם מתנדבים על ידי שישר בעיניכם להביאם ולא על ידי חובה, אותם תקריבו בבמה:

כִּי לֹא בְּאַתֶּם – כל אותן ארבע עשרה שנה: אֵל הַמְּנוּחָה – זו שילה: הַנְּחָלָה – זו ירושלים: עַד עֲתָה – כמו עדיין:

עוד נשוב לדברי רש"י, אך ראשית כל נפנה למקור דבריו, ונביא את לשון הספרי:³

לֹא תַעֲשׂוּן כְּכָל אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ עוֹשִׂים פֶּה הַיּוֹם, הוֹבָה בְּבֵית עוֹלָמִים וְרִשׁוֹת בְּבַמָּה.

דבר אחר: לֹא תַעֲשׂוּן – צאו ועשו, מיכן אמרו: עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בכורות, משהוקם המשכן נאסרו הבמות ועבודה בכהנים; באו לגלגל

² דברים יא, לא.

³ פיסקא סה.

מנחם אב תשע"ח מילון ס

הותרו הבמות, באו לשילה נאסרו הבמות; באו לנוב וגבעון הותרו הבמות באו לירושלם נאסרו הבמות, מכאן ואילך לא הותרו.

עוד נאמר שם בספרי:

לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום, היום אנו מטלטלים את המשכן היום אנו אסורים בבמה משנבוא לארץ אין אנו אסורים בבמה. רבי יהודה אומר יכול יהא צבור מקריב בבמה תלמוד לומר איש היחיד מקריב בבמה ואין הצבור מקריב בבמה.

ביאור:

הספרי דורש שתי דרשות מהפסוק. הדרשה הראשונה היא 'חובה בבית עולמים, רשות בבמה'. מה הכוונה? בגמרא⁴ הדרשה מבוארת יותר:

לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום, אמר להו משה לישראל: כי עייליתו לארץ - ישרות תקריבו, חובות לא תקריבו.

וכמו שפירש רש"י בגמרא על אתר:

בספרי דריש ליה בתחילת ביאת הארץ: היום אנו מטלטלין את המשכן ואנו אסורין בבמה ואין אנו מקריבין אלא במשכן לפיכך כל הקרבנות כשרים להקריב, משנבוא לארץ י"ד שנים של כיבוש וחילוק אנו מותרין בבמה, ושם - לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה - להקריב חובות, ומה אנו מותרין בה? איש כל הישר בעיניו - נדרים ונדבות שאינן חובה עליו אלא שישרו בעיניו להתנדב.

הדרשה השניה של הספרי היא 'לא תעשון - צאו ועשו'. הספרי לומד מכאן את היתר הבמות בזמנים מסוימים, וכפי שהוא ממשיך ומפרט, משהוקם המשכן וכו'.

הקושי בפירושו של רש"י בעקבות חז"ל

אם כן, דברי הספרי הם המקור לפירושו של רש"י על הפסוק, שהמדובר על הקרבה בבמות ועל הקרבת נדרים ונדבות, אבל לא על זמן המדבר, הזמן שבו עומד משה ומדבר, אלא על זמן הכניסה לארץ, שלב הכיבוש והחילוק. נשוב אם כן לדברי הספרי וננסה להבינם:

לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום, חובה בבית עולמים ורשות בבמה. או בלשון הגמרא שהובאה לעיל: אמר להו משה לישראל: כי עייליתו לארץ - ישרות תקריבו, חובות לא תקריבו. וכמו שפירש רש"י נדרים ונדבות שאינן חובה עליו אלא שישרו בעיניו להתנדב.

אין צורך להכביר מילים על התימהון שיש לכאורה בפירוש זה: 'איש כל הישר בעיניו' - הקרבת קרבנות שבאים על ידי ישרות? כל מי שקורא את המילים 'הישר בעיניו' מבין

⁴ זבחים קיד, א.

שמדובר על ישר לעומת עקום, על ראייתו של האדם את הדבר כנכון לעשותו, ולא על התנדבות של האדם להקריב קרבן, שזה נקרא בשם 'נדבה' אבל לא בשם 'ישר בעיניו'.

ומלבד זאת, מהו המקום, והצורך, לתת פירוש נוסף ל'ישר בעיניו'? הלא כל עצמו של פירוש זה בנוי על ההקרבה בבמות, והיכן היא מוזכרת בפסוק, אם לא ב'איש כל הישר בעיניו'? נראה שחז"ל מפרשים כאן את 'הישר בעיניו' פירוש כפול, גם על המקום וגם על הקרבן עצמו. מה גרם להם לפרש כן, ומהו ההצדק הפרשני לכך?

הקושי היותר גדול בדברי הספרי הוא האופן בו הוא מפרש את הפסוק בכללותו. בשביל לעמוד על קושי זה נביא את המשך הדברים שם:

דבר אחר: לא תעשון - צאו ועשו, מיכן אמרו עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בכורות משהוקם המשכן נאסרו הבמות ועבודה בכהנים באו לגלגל הותרו הבמות באו לשילה נאסרו הבמות באו לנוב וגבעון הותרו הבמות באו לירושלם נאסרו הבמות מכאן ואילך לא הותרו.

לפי פירוש זה, 'איש כל הישר בעיניו' הוא כפי הפירוש הפשוט יותר, להקריב בכל מקום (בבמות); אך כיצד מתמודד המדרש עם הסתירה שיש בזה לאיסור הקרבה בחוץ שבפרשת אחרי מות? המדרש מבאר שהמדובר כאן הוא על הזמן ש'באו לגלגל' ו'לנוב וגבעון'. איך ובאיזה אופן הפסוק מתפרש? איך ניתן לומר ש'איש כל הישר בעיניו' אינו מהווה המשך ל'כל אשר אנחנו עשים פה היום', אלא למה שיעשו בני ישראל בכניסתם לארץ?

ועוד, כיצד יתיישב פירוש זה עם המשך הפסוקים - 'כי לא באתם עד עתה... ועברתם את הירדן'? אם הפסוק הולך על זמן עתידי, כיצד הוא נוקט לשון 'לא באתם' שהיא לשון עבר, או הווה, אבל ודאי לא עתיד? ומהו 'עד עתה', שמשמע שבא לבאר את המצב הנוכחי שעומד להסתיים? רש"י בא לענות על קושי זה, ולכן מפרש ש'עד עתה' הוא כמו 'עדיין', ולכן, כפי הנראה, הוא יכול להתפרש גם על זמן עתידי, אבל עדיין אין זה מתיישב על הלשון. והשלישי: המילים 'ועברתם את הירדן' אינן מתאימות לכאן, שהרי לפי פירוש זה, כל הפסוק עוסק בזמן שאחר מעבר הירדן, ודווקא משום כך הבמות מותרות, כל שלא באו אל המנוחה ואל הנחלה; לא היה לו אלא לומר 'והניח לכם מכל איביכם וישבתם בטח - והיה המקום'?

אולם הקושי הגדול והעיקרי בפסוק זה הוא הוספת מילה אחת אשר משנה את משמעותו לגמרי: 'לא תעשון ככל אשר אנחנו עשים פה היום' - אלא איש כל הישר בעיניו'. כאן כבר אין מדובר במרחק בין הפשט לדרש, אלא בהיפוך ממש!

הדבר בא לידי ביטוי בלשון החריפה של הספרי:

'לא תעשון - צאו ועשו'

לא תעשון - צא ועשו!

'כמה טפסאי הני אינשי, דקיימי מקמי ספר תורה, ולא קיימי מפני גברא רבה; דאילו בספר תורה כתיב לא תעשון, ואתו אינהו ואמרו - צאו ועשו!'

הפלא ופלא.

פירושי הראשונים בעלי הפשט בפסוק – החילוק בין המשכן למקדש

זהו פירוש רש"י, על פי חז"ל. מה אומרים המפרשים האחרים, בעלי הפשט?
הנה פירושו של רשב"ם:

איש כל הישר בעיניו – בכל מקום שאנו חונים שם במדבר אנו מקריבים במשכן
המיטלטל ממקום למקום:

כלומר: לאחר שתבואו אל המנוחה ואל הנחלה עליכם להקריב רק 'במקום אשר יבחר ה'
לשכן שמו שם', ואילו המשכן אינו עומד במקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם, אלא הוא נע
ונד ממקום למקום – וכל ההקרבה בו מותרת רק קודם הכניסה לארץ, שעדיין לא באו בו אל
המנוחה ואל הנחלה.

הפירוש הזה, כמובן, אינו 'טובל' מכל אותם קושיות שקשות על פירוש רש"י; אבל גם הוא
אינו מיושב על פשוטו של מקרא. הלא כל איש מבית ישראל היה חייב להקריב את קרבנותיו
אך ורק במשכן, כיצד אפשר לתאר את ההקרבה הזאת כ'איש כל הישר בעיניו', רק משום
שהוא מיטלטל ממקום למקום? (ואי אפשר לומר שהכוונה למקום חנית המשכן עצמו, שהרי
דווקא הוא כן נעשה על פי ה': "וּבְמִקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁכֵּן שָׁם הָעֵנָן שָׁם יִחַנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל":⁵).

זו לא רק שאלה לשונית, אלא שאלה על כל תוכן הפסוק: כאשר הפסוק בוחר להנגיד את
'איש כל הישר בעיניו' מול 'המקום אשר יבחר ה'', הוא מעלה על נס את הציווי, שלא להקריב
אלא במקום שבו הקב"ה משרה את שכינתו; ההבדל בין המשכן לבין המקדש, שזה במקום
שנבחר לשם כך וזה לא – נראה הבדל משני, ביחס להבדל הגדול, בין הקרבה במקום
ששורה השכינה, להקרבה בכל מקום שישר בעיני האדם, וקשה עד מאד לומר שהפסוק
מתכוון להבדל המשני, בעוד המילים שבהם הוא משתמש מבטאות את ההבדל הגדול.

הרמב"ן מפרש את הפסוק בפירוש רחב יותר:

כי ישראל נצטוו במדבר לזבוח כל בקרם וצאנם שלמים לפני המשכן, אבל באיזה מקום
שיהיה המשכן יעשה אותם, ואם לא ירצה לאכול שור ושה לא יתחייב להביא קרבן
כלל. וגם כן אינו חייב להביא בכורות ולא מעשר בהמה ומעשר שני. והנה לא יביא
בחייב למשכן כלל, ואפילו ברגלים לא נתחייב לבא שם. וכן אחרי זריקת הדם והקטר
החלב בשלמים יאכל אותם במדבר בכל מקום שירצה, כי לא נתן בהם הכתוב מחיצה
אבל אוכלים אותם במחנה וחוץ למחנה.

והנה אין להם בכל ענין הקרבנות חובה, רק איש כל הישר בעיניו יעשה, על כן צוה
בכאן כי אחרי המנוחה והנחלה לא יעשו כן, אבל יבואו בחובה למקום ידוע ומיוחד
נבחר מהשם ויביאו שם הזבחים והמעשרות והבכורות ויאכלום שם במחיצה לפני השם.

⁵ במדבר ט, יז.

הרמב"ן מונה שלשה הבדלים בין המשכן לבין המקדש:

א. 'באיזה מקום שיהיה המשכן יעשה אותם' (כדברי רשב"ם).

ב. 'ואם לא ירצה לאכול שור ושה לא יתחייב להביא קרבן כלל'. וגם כן אינו חייב להביא בכורות ולא מעשר בהמה ומעשר שני. והנה לא יביא בחיוב למשכן כלל. ואפילו ברגלים לא נתחייב לבא שם'.

ג. 'וכן אחרי זריקת הדם והקטר החלב בשלמים יאכל אותם במדבר בכל מקום שירצה, כי לא נתן בהם הכתוב מחיצה אבל אוכלים אותם במחנה וחוץ למחנה'⁶.

מתוך קריאת הפסוקים לאור פירושו של רמב"ן, מתרחב הפירוש של 'איש כל הישר בעיניו' במעט, לכך שבכניסתם לארץ התחייבו בקרבנות חובה כמו בכור ומעשר בהמה, וכן אכילת בשר הקרבנות במקום אשר יבחר. (הקרבנות שבעליה לרגל אינם מוזכרים כאן בפסוקים). האם כעת המקרא מובן? עדיין העיסוק העיקרי של הפרשה – מקום ההקרבה – שהרמב"ן גם הוא מונה אותו ראשונה, אינו מתיישב עם הביטוי 'איש כל הישר בעיניו'. אולי, ההרחבה מועילה 'לצבוע' גם את ההקרבה במשכן כהקרבה של 'כל הישר בעיניו', כי היא חלק מאותה הקרבת רשות, ועדיין, אין הדברים מתיישבים על הלב.

נעבור לפירושו של האבן עזרא:

ואתם לא תעשו ככל אשר אנחנו עושים פה – בעבור שהיו נוסעים ממסע אל מסע, ויש מי שיקריב עולה במסע שירצה אחר מות אהרן, ויש מי שיתן בכור צאנו, ויש מי שלא יתן, כי המצוה תלויה בארץ.

ואין זאת דעתי, רק טעמו שלא היו כולם יראי השם.

ובעבור שאמר אנחנו, הנה שם מצות רבות בעולות תלויות בארץ, כי כן כתוב:

דברי האבן עזרא סתומים מעט ולא זכיתי להבינם לגמרי; מהחלק המובן נראה שהוא מפרש את הפסוק כפשוטו ממש, 'איש כל הישר בעיניו' שהיו מקריבים בכל מקום שישר בעיניהם, ולא חששו לאיסור הקרבה בחוץ, כי 'לא היו יראי השם' (ושמא היו עושים מחמת כן דברים נוספים לפי הישר בעיניהם, ולא חשו לדברי השם?).

פירוש זה, עם כל זה שהוא מתבקש מתוך המילים 'איש כל הישר בעיניו', עדיין תמוה מאד, משום שהוא נוגד את כל הפסוקים שהמילים נתונות בתוכם. וכמו שתמה עליו הרמב"ן:

ואינו נכון, שאין מדרך הפרשה שידבר בתוכחות, ויאמר להם עתה שאינם עושים מצות השם ואיש כל הישר בעיניו יעשה. ואיך יאמר משה רבינו אנחנו עושים בעבירות, חלילה, אבל היה ראוי שיאמר לא תעשו ככל אשר עשיתם עד היום איש כל הישר בעיניו. ומה טעם לכלול עם העבירות המצות התלויות בארץ?

⁶ לפי פשוטו של מקרא; חז"ל דרשו מהמקראות שאוכלים את הקדשים אך ורק במחנה.

נסיון להבנה חרשה – התייחסות למשכן כאילו כבר סיים את תפקידו

אכן, אי אפשר להתעלם מן הרושם הפשוט, שתיאורו של משה רבינו כאן 'מתעלם' כביכול מהציווי שבספר ויקרא, ומתאר מציאות שבה כל איש מישראל מקריב במקום שנראה לו, כדברי האבן עזרא; אלא שבניגוד לדבריו, הפסוק מתאר זאת כהנהגה נכונה ל'פה היום', 'כי לא באתם אל המנוחה ואל הנחלה', ואילו בשעה שיבואו אל המנוחה ואל הנחלה, אין מקום להנהגה זו.

מהו פשר אותה התעלמות?

אין בידי כרגע תשובה מספקת; ברצוני להציע כאן כיוון מסוים, שלעניות דעתי יכול לשמש כבסיס לפירוש שיבוא עליו. אבל עיקר חשיבותו של הכיוון הזה הוא בחיבור שלו אל דרשות חז"ל.

כפי שראינו רשב"ם ורמב"ן מפרשים שהחילוק בין תקופת המדבר לארץ ישראל הוא בכך שהמשכן נע ונד ממקום למקום, בניגוד למקדש שהוא במקום קבוע. פירוש זה נותן משמעות לדגש שהכתוב נותן על 'המקום' אשר יבחר ה'; הקושי העיקרי הוא, כפי שכתבנו, שהקרבה במשכן אינה יכול להיחשב כ'איש כל הישר בעיניו'.

נאמר אם כן כך: אמת הדבר שהמשכן מסיים את תפקידו עם הכניסה לארץ, ומפנה את מקומו למקדש הנמצא במקום קבוע; אך לא בזה הפרשה עוסקת. סיום תפקידו של המשכן נמצא כאן כהנחת יסוד מובלעת שאין צורך לציין אותה, והפסוק מתייחס למשכן כאילו הוא כבר סיים את תפקידו. הנחת היסוד היא שהשראת השכינה אינה נעשית אלא במקום הנבחר לכך – וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשֹׁכֵן שְׁמוֹ שָׁם, ואם אין מקום, אין השראת השכינה כלל, וממילא המצב הוא אִישׁ כָּל הַיֶּשֶׁר בְּעֵינָיו. אף שבזמן המדבר הייתה השראת השכינה ללא מקום מוגדר, בשלב זה אפשרות כזו אינה קיימת כלל.

זהו תוכן הפסוק; כיצד הוא מתיישב עם עובדת קיומו של המשכן? אם נפשך לומר, הפסוק מדבר מתוך 'תקופת מעבר' שיש בין המדבר לארץ ישראל. אולי זוהי התקופה שבני ישראל התיישבו בעבר הירדן המזרחי, אולי תקופה אחרת. אינני רוצה להכנס לנקודה זו, משום שככל שהתקופה הזאת איננה מתוארת בכתוב, היא אינה יכולה לשמש כמובנו הפשוט. היא יכולה רק לשמש כתיאור מוחשי של חוסר הרציפות בין המשכן למקדש.

חוסר הרציפות בין המשכן למקדש מבטא את העובדה שהמשכן מעולם לא היה תחליף למקדש, אלא הוא שייך לתקופה של 'טרם המקדש', של 'לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה', אלא שבתוך אותה תקופת נדודים, שמטבעה מחייבת הנהגה של 'איש כל הישר בעיניו', היה חידוש זמני של משכן, של השראת השכינה שאינה תלויה במקום הנבחר לכך, אלא במשכן עצמו, בקרשים ובאהל. זהו חידוש שהתבטל עם סיום הנדודים במדבר, ומשה כבר אינו מתייחס אליו, אלא מתאר את המצב כפי שהיה אמור להיות לולי אותו חידוש.

ישאל השואל, מדוע הפסוק אינו עוסק בפירוש בסיום תפקידו של המשכן, ומניח זאת כהנחה מובלעת, שעל גביה כבר מתואר המצב הנוכחי כאיש כל הישר בעיניו? אין בידי תשובה לכך.

שאלה גדולה מזו ישאל: בסופו של דבר, הכיצד זה עומד משה ואומר 'איש כל הישר בעיניו' על הזמן שבני ישראל מקריבים דווקא במשכן? גם על זה אין בידי תשובה טובה. אולי ניתן להניח את דעתו על ידי שנאמר שבתקופה זו של טרם הכניסה לארץ כבר לא היו מצווים על הקרבה במשכן, ו'פה היום' מרמז על אותה תקופה; אבל עדיין, הפסוק אינו עוסק דווקא בתקופה זו (שאינה נזכרת בשום מקום כתקופה בפני עצמה, ודאי לא לגבי איסור הקרבה בחוץ) אלא בהבדל שבין תקופת המדבר בכללותה, לתקופת ארץ ישראל - המנוחה והנחלה, והקושי במקומו עומד.

פתח לדרש בתוך פשוט הפסוק: היווצרות מאוחרת של תקופת בנינים

או נלך בדרך אחרת, שגם היא אינה מיושבת כל כך, אבל היא פותחת פתח חדש בפרשה.

נשוב ונקרא שני פסוקים מתוך הפרשה:

כִּי לֹא בָאתֶם עַד עֵתָה אֶל הַמְּנוּחָה וְאֶל הַנְּחִלָּה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵיךָ נָתַן לָךְ: וְעִבְרַתְּם אֶת הַיַּרְדֵּן וַיִּשְׁבְּתֶם בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵיכֶם מְנַחֵל אֶתְכֶם וְהֵנִיחַ לָכֶם מִכָּל אִיְבֵיכֶם מְסָבִיב וַיִּשְׁבְּתֶם בְּטַח: (דברים יב, ט-י)

התיאור שבפסוקים אלו נותן את הרושם שבין 'ועברתם את הירדן' לבין 'וישבתם בטח' ישנה תקופה קצרה מאד שאינה ראויה להתייחסות כלל; לעומת זאת, מתוך ספר יהושע, ומתוך דרשות חז"ל, אנו למדים על ארבע עשרה שנים של 'כיבוש וחילוק', שרק בסופם הגיעו ל'וישבתם בטח' ולמצב של 'המקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם':

וַיִּקְהָלוּ כָּל עַדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שְׁלֵחַ וַיִּשְׁפְּנוּ שָׁם אֶת אֶהֱל מוֹעֵד: (יהושע יח א)

כלומר, בעוד שלגבינו קיימות שלש תקופות: המדבר, הכיבוש והחילוק, והמנוחה והנחלה - הפסוק 'יודע' כביכול, על שתי תקופות בלבד: המדבר, והמנוחה והנחלה. המעבר שביניהם אינו זוכה להתייחסות כלל. משום שהעומד בערבות מואב וממתין לכניסה לארץ המובטחת - לסיום הנדודים הארוכים והקשים במדבר - אינו רואה את השנים הקשות המצפות לו עד בואו אל המנוחה ואל הנחלה; זוהי תקופה זמנית שתעבור חיש. זו המציאות 'המושגית', המתוכננת, והיא גם במידה מסוימת 'האמיתית' יותר, במבט על. לעומת זאת במבט 'ארצי', מתוך ההתפתחות המציאותית בפועל, אנו יודעים כי תקופת הנדודים של עם ישראל לא פסקה בכניסה לארץ כנען, אלא נמשכה עוד כמה וכמה שנים עד שבאו אל המנוחה.

מאחר והפסוק מתעלם מתקופה זו, עלינו לשאול: מה דינה של אותה תקופה? האם 'פה היום' הוא בדווקא, היום ולא מחר, היום אין אתם עוברים את הירדן, אבל משעה שעברתם

מנחם אב תשע"ז מילון ס

את הירדן אין אתם רשאים להקריב בכל מקום? או שמא כל שלא נתקיים 'וישבתם בטח' עדיין מותרים ב'איש כל הישר בעיניו'?

דומה שהתשובה כתובה בפירוש בפסוק: "כִּי לֹא בָאתֶם עַד עֶתָּה אֶל הַמְּנוּחָה וְאֶל הַנַּחֲלָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵיךָ נָתַן לָךְ". אם הטעם שאנו נוהגים איש כל הישר בעיניו הוא משום שלא באנו אל המנוחה ואל הנחלה, אם כן יש לנהוג כן גם לאחר שעברנו את הירדן, כל זמן שלא הגענו אל המנוחה ואל הנחלה. זוהי אם כן תקופה ארוכה, ברורה, מובחנת, שבה המשכן כבר חדל מלפעול, והמקדש עדיין לא נבנה. זוהי תקופה שבה בא לידי ביטוי באופן מושלם התיאור של 'איש כל הישר בעיניו'.

מי שירצה יאמר שקיומה של תקופה זו הוא המצדיק את התיאור הזה. משה רבינו עומד לפני הכניסה לארץ, ומדבר על התקופה שאחרי המנוחה והנחלה, וממילא הוא כולל ב'פה היום' גם את התקופה של הכיבוש והחילוק; אך קשה לומר שתשובה כזאת עומדת בכללי פשוטו של מקרא.

באופן פרדוקסלי, דווקא הפסוק שבא לתאר את התקופה שבה עומדים בני ישראל לפני המעבר לארץ ישראל – שהיא, לכאורה, תקופת המדבר, ולהבחין בינה לבין התקופה שתבוא מיד לאחריה – הכניסה לארץ ישראל, מתאר נכונה דווקא את התקופה שאחרי הכניסה לארץ ישראל יותר מאשר את התקופה שבה הוא עומד. אם בזמן המדבר היה את המשכן שפתר, אמנם לא מן השורש ובאופן חלקי וזמני, את הבעיה של איש כל הישר בעיניו, הרי בזמן הכיבוש והחילוק זה היה המצב ממש.

אם נבוא לעשות סיכום ביניים של הדברים, נאמר כך: פשוטו של מקרא מדבר על הבחנה בין שתי תקופות בלבד, אבל המסר שלו מכיל הבחנה בין שלש תקופות. שתי התקופות שעליהם מדבר המקרא בפשוטו הן ברורות: האחת קודם הכניסה לארץ – שאז נוהגים איש כל הישר בעיניו, ואחרי הכניסה לארץ – שאז הולכים אל המקום אשר יבחר ה'.

מה הן שלוש התקופות? לשאלה זו יש שתי תשובות:

א. תקופת המדבר – המשכן; תקופת ספר דברים (ערבות מואב) – איש כל הישר בעיניו; ותקופת המנוחה והנחלה – המקום אשר יבחר ה'. זאת התשובה, אם נפרש את הפסוק בהקשרו הזמני – טרם הכניסה לארץ ישראל.

ב. תקופת המדבר כולה – המשכן/ איש כל הישר בעיניו; תקופת הכיבוש והחילוק – איש כל הישר בעיניו; ותקופת המנוחה והנחלה – המקום אשר יבחר ה'. תשובה זו נכונה מתוך הראיה המאוחרת מזמן אמירת הפסוק – מתקופת הכיבוש והחילוק.

'נקודת הכניסה' של הדרש – התקופה שהתחדשה ממשמעת את הפסוק במלואו

ברור, שהחלוקה השנייה אינה נכנסת בשום אופן בפסוק. אין בו רמז לחלוקה בין תקופת המדבר לתקופת הכיבוש והחילוק, ואין בו זכר למשכן; אבל הבה 'נקח' את המסר שיוצא מהפסוק כהנחה מובלעת, שהמשכן סיים את תפקידו עם סיום הנדודים במדבר, ומכאן מתחילה תקופת ביניים של איש הישר בעיניו, וננסה לקרוא את הפסוק לאור אותו מסר:

לֹא תַעֲשׂוּן כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנַחֲנוּ עֹשִׂים פֶּה הַיּוֹם אִישׁ כָּל הַיֵּשֶׁר בְּעֵינָיו: כִּי לֹא בָאתֶם עַד עֵתָה אֶל הַמְּנוּחָה וְאֶל הַנַּחֲלָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ:

מי הוא 'קהל היעד' של הפסוק? מי הוא הקורא אליו מופנה הדיבור, ומתוך זווית ראייתו הפסוק מתפרש? לפי פשוטו של מקרא – ודאי שהוא הקהל העומד בכניסה לארץ ומשה רבינו מדבר אליו.

קהל יעד נוסף, משני, הוא קהל היושבים בארץ לאחר בואם אל המנוחה ואל הנחלה. למעשה, על אף שהם לא עומדים עכשיו מול משה רבינו ושומעים את ציוויו, הם אלו שהציווי מופנה אליהם – הם אלו שאסורים ב'לא תעשון ככל אשר אנחנו עשים פה היום'.

אך ישנו קהל נוסף, שאינו מהווה קהל יעד כלל, משום שהפסוק אינו מכיר בו: קהל היושבים בארץ בזמן הכיבוש והחילוק. האם לפסוק יש משמעות עבורו?

לכאורה התשובה שלילית; הוא אינו מצווה בלא תעשון, כי הוא הרי שייך לזמן שטרם בואם אל המנוחה ואל הנחלה.

בנקודה זו נכנסת הקריאה המדרשית.

אותו קהל יעד, שנמצא בתקופת הכיבוש והחילוק – דווקא הוא מוצא את המסר החבוי בפסוק כמסר העיקרי בשבילו. המסר המפריד בין תקופת המדבר לתקופת הכיבוש והחילוק – שרומז על סיום תפקידו של המשכן עם סיום הנדודים במדבר ועל התחלת מצב חדש של איש כל הישר בעיניו – אמנם חבוי בעמקי הפסוק לפי פשוטו, לפי קהל היעד אליו הוא מיועד; אבל הוא המסר העיקרי לקהל יושבי הארץ בזמן הכיבוש והחילוק.

הם קוראים את הפסוק "לא תעשון ככל אשר אנחנו עשים פה היום איש כל הישר בעיניו כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה אשר ה' אלהיך נתן לך" ושומעים את הקריאה המהדהדת:

לא תעשון – צאו ועשו!

מדוע? משום שהפסוק אומר בפירוש שכל זמן שלא באתם אל המנוחה ואל הנחלה הרי אתם נוהגים איש כל הישר בעיניו. והלא יש לנו משכן? רומז לך הפסוק – המשכן איננו, הוא כבר סיים את תפקידו – צאו ועשו איש כל הישר בעיניו!

שלב שני בדרש: קהל יעד סמוי החושף מסר סמוי

המצב הבלתי שגרתי הזה, שבו ישנו איסור המרחף ברקע מבלי להיזכר במפורש – איסור הקרבה מחוץ למשכן, יוצר משמעות בלתי שגרתי גם כן – שאותו פסוק משמש גם לחידושו של איסור וגם לחידושו של היתר. לחידושו של איסור – משום שהמצב הבסיסי, המתואר בפירוש, שעליו בא הפסוק, הוא מצב של היתר: אנחנו עשים פה היום איש כל הישר בעיניו; ולחידושו של היתר – משום שהמצב המרומז, שהפסוק מתעלם ממנו לפי פשוטו – הוא מצב של איסור הקרבה בבמות.

מנחם אב תשע"ז מילון ס

בני ישראל עומדים בזמן הכיבוש והחילוק, ומקשיבים לפסוק 'מהצד'. הם אינם קהל היעד שלו, ומשכך המסר הישיר, האיסור, אינו מכוון אליהם. ומאידך, ההיתר המרומז בפסוק – הם קהל היעד שלו, ואליהם הוא מכוון.

יש לפסוק אם כן קהל יעד 'סמוי' שאליו מיועד 'החלל שבין השיטין' שלו. אך אין זה מסתיים בכך. קהל היעד הסמוי יכול להפוך לקהל יעד גלוי ולקרוא את הפסוק כמדבר אליו באופן ישיר. לא תעשון ככל אשר אנחנו עשים פה היום – מיהו המצווה בלא תעשון? אנו, בני תקופת הכיבוש והחילוק, אלינו פונה הפסוק, ואומר לנו שלא לעשות כמעשה דור המדבר.

הכיצד זה הפסוק פונה אליכם בשעה שהוא מתעלם מכם? משום שעצם הציווי של לא תעשון מכוון להפריד בין המדבר לארץ ישראל; לפי פשוטו, הוא מחלק בין המדבר לארץ ישראל שאחרי הכיבוש והחילוק, אבל בתוך זה מונח גם החילוק בין תקופת המדבר לתקופת ארץ ישראל בכללה – בין תקופת הנדודים לתקופה שאמורה להיות של מנוחה ונחלה. ומהו החילוק הזה? שבתקופת הנדודים יש משכן, ובתקופה שלאחריה ישנו רק המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו לשכן שמו שם.

אם כן: לא תעשון ככל אשר אנחנו עשים פה היום – אתם, היושבים בארץ, אינכם צריכים לנהוג כמונו, היום אנו מטלטלים את המשכן היום אנו אסורים בבמה, אבל אתם שאינכם מטלטלים את המשכן – קומו ועשו לכם במות!

הפכנו את לא תעשון ככל אשר אנחנו עשים פה היום להתייחסות ישירה לחלוקה בין תקופת המשכן לארץ ישראל, אבל המילים איש כל הישר בעיניו נשארות במקומן, כיחס לתקופה שאחרי המשכן. מהי משמעותן לדור הכיבוש והחילוק, כיצד הן פונות אליהן? בכך שהן מתעלמות מקיומו של המשכן, הן למעשה מתארות את התקופה שאחרי המשכן. ומהי אותה תקופה? לפי פשוטו הדבר נשאר עמום במקצת, כפי שנתבאר; אבל לפי מדרשו, כלומר כאשר בני דור הכיבוש והחילוק קוראים אותו כמדבר אליהם – הרי הוא מתאר את תקופתם באופן מדויק. תקופת הנדודים הסתיימה ואיתה תקופת המשכן, ותקופת המנוחה והנחלה טרם התחילה, וממילא נוצר המצב המתואר בפסוק של 'איש כל הישר בעיניו'.

ועדיין: הקמת הבמות אינה מצוה אלא רשות. מה עושה כאן לשון של ציווי? יתירה מזו: לשון הפסוק היא 'לא תעשון', לשון של איסור, והרי ודאי אין איסור להקריב במשכן; מהי אם כן כוונת הכתוב ב'לא תעשון'?

אולי היה ניתן לתרץ, שמאחר ומדובר בקריאה דרשנית, אין היא מוכרחת להתיישב עם כל לשון המקרא; הלא ממילא אין היא מתיישבת בו כלל על פי פשוטו.

אבל חז"ל מצאו שניתן ליישב את הדרשה עם כל הפסוק, ולתת משמעות ללשון האיסור שלו: בבמות לא קרב אלא נדרים ונדבות ולא חובות, ומכאן לשון האיסור: היום אנו מטלטלין את המשכן ואנו אסורין בבמה ואין אנו מקריבין אלא במשכן, לפיכך כל הקרבנות כשרים להקריב; משנבוא לארץ י"ד שנים של כיבוש וחילוק אנו מותרין בבמה, ושם – לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה – להקריב חובות, ומה אנו מותרין בה? איש כל הישר בעיניו – נדרים ונדבות שאינן חובה עליו אלא שישרו בעיניו להתנדב.

כלומר: למאמר לא תעשון ככל אשר אנחנו עשים פה היום ישנה משמעות של רשות, לאמר, לא תהיו אסורים בבמות כדרך שאנו אסורים בהם היום; ויש גם משמעות שלילית המגיעה מכוחה, לאמר, אנחנו האסורים בבמה מותרים בהקרבת חובות, אתם המותרים בבמה – אסורים בהקרבת חובות.

מנין למדו חז"ל שהיתר הקרבה בבמות אוסר הקרבת חובות? כפי הנראה, משום שהקרבה של 'לפי הישר בעיניו' מתאימה רק לקרבנות כאלו שהם 'ישר בעיניו'. ונבאר יותר להלן.

הפשט והדרש – אמת פנימית ואמת חיצונית

לפנינו אם כן פרשה שמבטאת בעצמה רבה אחד מהחילוקים בין פשוטו של מקרא למדרשו. בפשוטו של מקרא אין התייחסות לתקופת הביניים שבין המדבר לבין המנוחה והנחלה, ומשמעות הפסוק היא שתקופה כזאת איננה נמצאת בתוכנית. לפי ה'תכנית' ה'משורטטת' במקרא, אחרי "וְעִבְרְתֶם אֶת הַיַּרְדֵּן" יש "וַיִּשְׁבְּתֶם בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵיכֶם מִנְחִיל אֶתְכֶם וְהָנִיחַ לָכֶם מִכָּל אֲיִבֵיכֶם מִסָּבִיב וַיִּשְׁבְּתֶם בְּטַח": התקופה של 'איש כל הישר בעיניו', לפי כל פירוש שנפרש (וכנכתב לעיל, עדיין לא מצאתי פירוש מרווח), מתוארת כתקופה שמתרחשת במקום מצומצם - 'פה', ובזמן מצומצם - 'היום'.

אלא שכפי שאנו יודעים, אף שלא תמיד אנו יודעים מדוע, ההתרחשויות בפועל אינן תואמות תמיד את התוכנית. המציאות היא שבורה, חסרה, ולא תמיד תואמת את הציפיות. לפעמים אנו יודעים על חטאים מסוימים שגורמים לכך ולפעמים לא. מכל מקום, התוכנית אינה מתבצעת, ועם ישראל מוצא את עצמו בתקופת ביניים ארוכה (להלן נדון מה היה אורכה) של הימצאות בארץ ישראל לא מנוחה ונחלה. היה ניתן לחשוב, שתקופת ביניים כזאת, שאינה 'מתוכננת' כביכול ולא זוכה להכרה ולביטוי במקרא, היא מעין 'חור שחור' שאין לתורה התייחסות אליו כמצב בפני עצמו. עליו למצוא את היחס התורני בתוך המצבים אליהם מתייחסת התורה בפירוש.

אולם למרבה הפלא, דווקא אותה תקופת ביניים חושפת בפנינו עומק נוסף בתוך המקרא, ויוצרת יחס מיוחד ו'איש' לאותו מצב חדש. התורה מכילה בתוכה מסר חבוי המתגלה דווקא לאור היווצרותה של תקופה שאינה מוכרת ברובד הגלוי של המקרא, והיא תוצאה של התפתחות מצב חדש ובלתי מתוכנן. אותו מסר מבצבץ לפתע מתוך הפסוקים כמסר ישיר המכוון דווקא לדור שחי באותה תקופה (ובאופן פלאי, דווקא אז הוא מבין אותו יותר – כי אז מתממש בפועל 'איש כל הישר בעיניו').

זהו אחד הפנים של הדרש לעומת הפשט: הפשט חייב להתפרש בהתאם להקשר מסוים – הזמן שבו הוא נאמר⁷ והשפה שבה הוא נכתב (שהיא לשונם של בני ישראל באותה תקופה) –

⁷ אין הכוונה לידע חיצוני שלנו על התקופה - לענ"ד אין לכך משמעות בפירוש התורה; הכוונה לידע שהתורה עצמה מספקת לנו על הזמן בו היא נאמרת, וממילא מכריחה אותנו לפרש אותה בהתאם.

מנחם אב תשע"ז מילון

והוא חייב לעמוד בהרבה כללים לשוניים נוספים, כדי שתהיה לו משמעות של דיבור כלשון בני אדם. זוהי מהותו של דיבור, שהאדם אליו הוא מיועד מבין מתוכו את כוונת המדבר.

לעומת זאת הדרש מגלה את המסרים החבויים בתוך המילים עצמם. הוא אינו חבוי במילים היבשות, כעין כתב חידה; הוא חבוי בעומק של התוכן - ברקע של המילים, בעובדות היסוד שמייצרות אותן. זוהי האמת הפנימית, הרעיונית, המניעה את האמת החיצונית, המעשית. אמת פנימית אינה חייבת להיות 'קריאה' ומובנת בהתאם לכללי דיבור רגילים, שחלים על אמת חיצונית, המיועדת - ומכוונת - לכל השומעים שאליהם פונות המילים; היא יכולה להיות מובנת לשומע אחר, לשומע יחידני, מתוך הקשר מסוים וחדש שלא היה קיים בזמן שנאמר אותו הדיבור.

משמעותו העמוקה של 'הישר בעיניו'

אותה 'תקופת ביניים' של 'איש כל הישר בעיניו' נמשכה, לפי שיטת המשנה והספרי, עד הכיבוש והחילוק, וקביעת המשכן בשילה. אבל לפי שיטות תנאים מסוימות, היא נמשכה עד בנין בית המקדש בירושלים. לכאורה כך ראוי להיות לפי פשוטו של מקרא, שהרי הכתוב אומר "וְהֵנִיחַ לְכֶם מִכָּל אֲיִבֵיכֶם מִסָּבִיב וַיִּשְׁבְּתֶם בְּטַח" ואז "וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשֹׁכֵן שְׁמוֹ שָׁם". ומתי אירע דבר זה? בימי דוד המלך, שנאמר בו "וַיְהִי כִּי יָשָׁב הַמֶּלֶךְ בְּבֵיתוֹ וְה' הֵנִיחַ לוֹ מִסָּבִיב מִכָּל אֲיִבָיו". ובאמת דוד המלך מתעורר מתוך כך לבנות בית לה': "וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל נָתָן הַנָּבִיא רְאֵה נָא אֲנֹכִי יוֹשֵׁב בְּבֵית אֲרָזִים וְאֶרְוֶן הָאֱלֹהִים יֹשֵׁב בְּתוֹךְ הַיְרִיעָה:⁸ אלא שהקב"ה לא הסכים עמו,⁹ ולמעשה לא נבחרה ירושלים עד שנבנה בה בית המקדש על ידי שלמה¹⁰.

כך עולה גם מתוך ההשוואה מלשון התורה ללשון הנביא. "לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום איש כל הישר בעיניו:", ובנביא נאמר: "בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיִּשָּׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה:¹¹ הרי, שכל זמן שאין מלך בישראל, הרי הם עושים איש כל הישר בעיניו¹².

⁸ שמואל ב, ז, א-ב.

⁹ אין כאן המקום להאריך בטעם הדבר, רק נציין לפסוק בדברי הימים שלפיו היה עדיין 'חסר' ב'הניח לכם מכל איביכם': "הִנֵּה בֶן נוֹלָד לָךְ הוּא יְהִי אִישׁ מְנוּחָה וְהִנְחוּתִי לוֹ מִכָּל אֲיִבָיו מִסָּבִיב כִּי שְׁלֹמֹה יְהִי שְׁמוֹ וְשָׁלוֹם וְשָׁקֵט אָתָּן עַל יִשְׂרָאֵל בְּיָמָיו, הוּא יִבְנֶה בַּיִת לַשָּׁמַיִם" אמנם הדבר אינו ברור, כי בפסוק הקודם משמע שהחסרון הוא שונה קצת, וכן בשמואל לא משמע כן.

¹⁰ הפסוק תולה את העובדה שאין מקום נבחר להשראת השכינה בכך שלא באו עדיין אל המנוחה ואל הנחלה. בפועל, היו מצבים שכבר באו אל המנוחה ואל הנחלה ועדיין לא נבחר מקום, כמו בזמן דוד המלך. והיה גם להיפך, כמו ברוב תקופת השופטים, שהיה המשכן בשילה (לפי שיטות מסוימות, עיין זבחים קיט עמוד א.). הארכת בענין כמאמר שהתפרסם בגיליון 'משנת התלמוד' על זבחים, ותוכן הדברים בקצרה הוא שיש כאן הופעה נוספת של אותו הבדל בין הפשט לדרש: בעוד שפשוטו של מקרא מדבר על מנוחה ונחלה של עם ישראל, מתוך הנחה ברורה שמנוחתם ונחלתם של ישראל חופפת למנוחה ונחלה של הקב"ה בארץ ישראל, במציאות אין זה כך, והחפיפה אינה מושלמת. ומה שקובע לדינא זו המנוחה והנחלה של השכינה, וזה מה שדרשו חז"ל: 'המנוחה זו שילה, והנחלה זו ירושלים'.

¹¹ שופטים יז, ו; כא, כה.

¹² אף שגם לאחר שהתחילה תקופת המלוכה לא נבנה עדיין בית המקדש, (ראה הערה לעיל) עדיין מדובר בתקופות די חופפות.

פסוקי התורה מלמדים, שהנהגה זו של 'איש כל הישר בעיניו' נכונה לזמן של 'לא באתם אל המנוחה ואל הנחלה', ואילו הנביא תולה זאת ב'אין מלך בישראל'. כפי הנראה הוא משום ששני הדברים – המקדש והמלכות – אחוזים זה בזה. כשאין מנוחה ונחלה אין מלך ואין מקדש, אלא איש הישר בעיניו יעשה – הן במשמעותו הרחבה, המופיעה בספר שופטים, והן במשמעותו המסוימת, המופיעה כאן, של הקרבת קרבנות בכל מקום.

משמעותו הקיומית של אופן הקרבת הקרבנות כצורת הקשר ועבודת ה'

פשר הדברים הוא משום שהקרבה בכל מקום אינה רק פרט הלכתי כלשהוא, כפי שהוא עלול להיתפס בעינינו, שלא זכינו לחוות מהי הקרבת קרבנות; הקרבת קרבנות היא הביטוי המלא והנשגב של עמידת האדם לפני הא-ל, של התרצותו והתפייסותו עם אלהיו. כל מה שאנו קוראים אותו היום 'רוחניות', 'עבודת ה' וכדומה, מתמצה ומתעלה הרבה יותר בעבודת הקרבת הקרבנות.

מקום ההקרבה גם הוא אינו 'פרט' בדיני הקרבן, אלא חלק מהותי ושרשי בהקרבה: מקום ההקרבה הוא המקום בו האדם מחבר את השמים ואת הארץ, קביעת מקום ההקרבה היא למעשה קביעה כי במקום בו האדם עומד ישנו פתח לקבלת הקרבנות¹³. או אם נלך עם לשון הכתוב, הרי שבבמה, תחת "הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשַׁכַּן שְׁמוֹ שָׁם", האדם הוא זה שבוחר את המקום להשכין שם את שמו של הקב"ה. כי מקום השראת השכינה, הוא מקום קבלת הקרבנות, הוא המקום בו האדם מתרצה לפני ה'.

האם אכן קשר של האדם עם אלהיו הנקבע לפי הישר בעיני האדם – האם זהו הקשר הרצוי עם ה'?

קודם שנענה על שאלה זו נפנה שוב לדברי הספרי שהובאו בראש הדברים:

לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום, חובה בבית עולמים ורשות בבמה.

רבי יהודה אומר: יכול יהא צבור מקריב בבמה? תלמוד לומר – איש, היחיד מקריב בבמה, ואין הצבור מקריב בבמה.

אולי זהו עומק דברי הספרי. משעה שאדם מקריב במקום הישר בעיניו, הוא מקריב רק את מה שישר בעיניו. עבודת ה' הנקבעת לפי הישר בעיני האדם, יסודה הוא עבודה 'התנדבותית', היא תלויה ברצון האדם לבדו ואינה יכולה להתקיים כחובה. היא יכולה להיות רק 'אינו מצוה ועושה', אבל 'גדול המצווה ועושה' יכול להתקיים רק 'במקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם', ולא במקום אשר יבחר האדם.

¹³ יש לכך משמעות רבה בהלכות הקרבת הקרבנות. נציין רק לדברי הרמב"ם (בית הבחירה ג, א) על מקום המזבח, בו ניתן לראות את משמעותו הכבירה של המקום המזויק, ועל בחירתו כמקום מסוים לאורך כל ימי העולם. החל מאדם הראשון, דרך נח ואברהם, עד דוד המלך, והוא מה שמחייב מקום מיוחד למזבח מעבר למקום המקדש.

מנחם אב תשע"ז מילון

רבי יהודה מוסיף ואומר, עבודה כזאת, קשר כזה, מטבעו הוא גם אישי (אינדיבידואלי), הוא תלוי בכל אדם ואדם. קשר כזה לעולם אינו יכול להתעלות לקשר של ציבור, של כלל, עם ה'. איש מקריב, ואין ציבור מקריב.

הספרי נותן משמעות ותוכן מלאים ל'איש כל הישר בעיניו', לאותו 'רושם של חירות ואוטונומיות של האדם, הנובע מכך שיש לכל אדם אדם 'סרגל' פנימי המודד 'יושר' של דברים'. הספרי מצביע על המוגבלות של אותה חירות, בכך שהיא אינה יכולה לשמש לקרבנות חובה ואינה יכולה לשמש לציבור.

אם נשוב לפסוקים המקבילים בספר שופטים, "בְּיָמֵינוּ הָיָה אִישׁ מִלֶּךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיֵּשֶׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה". נחזור בעצם לבעיה שהוזכרה לעיל, בכך שה'סרגל' של אדם אחד שבו הוא מודד את 'הישר', אינו דומה לזה של חברו, וכך נוצר כאוס וחוסר שליטה. ספר שופטים אינו מתאר זאת כדבר רצוי, אבל לא רק הוא: זהו המסר העולה מתוך פסוקי התורה שבכאן. זוהי הסיבה שהפסוק מתעלם מתקופה ארוכה כל כך שבו נהג ישראל 'איש כל הישר בעיניו' ויוצר רושם כאילו תקופה זו אינה קיימת, משום שהתורה דורשת מעם ישראל שבכניסתם לארץ ישראל לא ינהגו איש כל הישר בעיניו.

הלא זה כל דברי הפסוק "לא תַעֲשֶׂוּן כְּכָל אֲשֶׁר אָנְחָנוּ עֹשִׂים פֶּה הַיּוֹם אִישׁ כָּל הַיֵּשֶׁר בְּעֵינָיו!" פשוטו של מקרא מזהיר מפני תקופה כזאת שבה אין סדר, אין מנוחה ונחלה ואין מלך, והוא אינו חפץ בקיומה.

מאידך, הפסוק אינו 'סוגר את הדלת' לגמרי. הוא משאיר 'פתח צר' למצב שבו ייכנס המדרש לעומק המילים ויוציא מהם את היחס המשני, הנסתר: שכל זמן שאכן כך הוא, שלא באנו אל המנוחה ואל הנחלה גם בארץ ישראל – גם עבודת ה' נעשית באופן של 'איש כל הישר בעיניו'¹⁴.

עבודת ה' לפי מצבו של האדם

למדנו לפי דרכנו את אופן ההתייחסות של התורה למתח שבין עבודת ה' האישית, ההתנדבותית, המיוסדת על רצון האדם, על עולמו הפנימי, על מצבו האישי בכל רגע – לבין עבודת ה' הכללית, הממוסדת, המחויבת, שאינה מתחשבת ברצון האדם, בחיבורו האישי, באופן בו הדברים קיימים אצלו.

זהו כמובן אינו המתח היחיד המלווה את האדם בימי חייו. העולם מורכב ממתחים: שכל מול רגש, אהבה לעומת יראה, וגם קודש מול חול, שמים מול ארץ, ועוד רבים. אולי ניתן, בזהירות המתבקשת, ללמוד מכאן את אופי ההתייחסות של התורה לעצם המבנה המתוח של העולם. התורה מלמדת אותנו כי אכן יש מצבים שונים בעולם, ולכל מצב יש את צורת קשר ועבודת ה' שמתאימה לו. התורה מכילה בתוכה התאמה מלאה בין המצב הפיזי והנפשי של האדם, (אם הוא בשלב שבו עדיין 'לא באתם אל המנוחה ואל הנחלה' או שכבר

¹⁴ הרחבה בנקודה זו ניתן לראות במאמרי [ז.ה.](#)

'וישבתם בטח' לבין מצבו הרוחני (אם נכון לו לנהוג ככל הישר בעיניו, או דווקא במקום אשר יבחר ה').

מאידך, כפי שראינו, רק הקריאה הדרשנית לומדת מהמקרא את השניות ביחס לצורת עבודת ה'; אך בפשוטו של מקרא, התורה מלמדת אותנו בפירוש מהו הקשר הרצוי, הנעלה והנכון ביותר: לא קשר של 'הישר בעיניו', שכן הקשר הזה אינו קשר מלא עם ה', אלא חלקי ביותר. הקשר האמיתי הוא המפגש במקום אשר יבחר ה', ושם מקריבים גם הציבור, ומקריבים גם חובות ולא רק 'ישרות'.

היחס הנכון למצב בימינו – הגעגוע לירושלים

הקשר האמיתי הזה הגיע למימוש מלא בבניית בית המקדש בירושלים. היה מתבקש לומר, כי עם חורבן בית המקדש והיציאה לגלות, נחזור למצב של 'לא באתם אל המנוחה ואל הנחלה' וממילא נעשה 'איש כל הישר בעיניו'. אפשר באמת למצוא בתוכנו ביטויים מסוימים של בקשת קשר אישי ו'התנדבותי' עם הקב"ה. האם באמת זהו הקשר שאליו אנו אמורים לשאוף במצבנו?

על כך אומר הספרי, וכך גם המשנה:

באו לירושלם נאסרו הבמות, מכאן ואילך לא הותרו.

מאז שבאנו לירושלים ומימשנו את הקשר עם השי"ת במקום שהוא בחר לו, שוב אין אנו יורדים מהקשר הזה, אלא מצפים להתחדשותו; גם כשגופנו לא היה בירושלים, אבל ליבנו היה שם. הציפיה לאותה התחדשות יוצרת למעשה תקופת המתנה ארוכה מאד, שבה אין אפשרות לממש את הקשר עם ה' בהתאם למצבנו, ומביאה אותנו להתגעגע עד כלות לשוב במציאות לירושלים, לחוש את שכינת ה' במקום אשר יבחר. וכמו שאמר אדוננו, 'המשורר האהוב לאלהיו':

אם אֶשְׁכַּח יְרוּשָׁלַם תִּשְׁכַּח יְמִינִי:

תִּדְבַק לְשׁוֹנֵי לְחֻבֵי אֵם לֹא אֶזְכְּרֶנּוּ:

אם לֹא אֶעֱלֶה אֶת יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ שְׂמֹחֲתִי: